

УДК 81'42:162.1

Ростислав Радишевський

ORCID 0000-0002-5279-8232

Лариса Шевченко

ORCID 0000-0001-6290-2307

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА В РУСИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XVI-XVII СТ.: КОНЦЕПЦІЯ А. МАРТЕЛЯ

Анотація. *Аналізується стан польської літературної мови в русинських землях XVI-XVII ст., обґрунтовуються висновки щодо впливу польської цивілізації на українську мовну свідомість досліджуваного періоду. У статті подана концепція Антуана Мартеля – славіста-поліглота, професора Лілльського університету, що залишив наукову спадщину, яка справила великий вплив на розвиток славістики. Водночас розглядається дискусивне твердження А. Мартеля про свідоме відсторонення освічених українців доби Відродження від вироблення і засвоєння літературної мови свого народу під впливом естетично і функціонально довершених зразків польської писемності, зокрема текстів Яна Кохановського.*

Тези А. Мартеля аналізуються в контексті дискусій, які віддають належне ерудиції та науковій компетентності французького славіста, проте наводять ряд аргументів логічного й аналітичного характеру, що дисонують із позицією А. Мартеля. У статті розгорнуто апеляцію до критеріїв оцінки наукової творчості А. Мартеля світовими славістами та сучасниками.

Увагу приділено необхідності співвідносити мовно-літературні тенденції розвитку культури з соціокультурним контекстом епохи, потребу розглядати мовні впливи культур як нелінійний процес і зумовлену цим діалогічність культур, необхідність в аналізі широкого і повного реєстру досліджуваних текстів.

Відтак, складна проблематика контактів літературних мов слов'янських народів сформувала полеміку видатних науковців, у якій представлено концепції, методи аналізу текстового матеріалу, історико-культурну аргументацію.

Ключові слова: польська літературна мова; концепції розвитку літературних мов; літературна мова; руська мова; слов'янські літературні мови; польська цивілізація; польська барокова література; А. Мартель.

Інформація про авторів: Радишевський Ростислав Петрович, академік НАН України, доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри полоністики; Навчально-науковий інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Шевченко Лариса Іванівна, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Навчально-науковий інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна пошта: rostyslav.r58@gmail.com; style_m_k@ukr.net

Rostyslav Radyshevskyi
Larysa Shevchenko

POLISH LITERARY LANGUAGE IN THE RUTHENIAN LANDS OF THE 16TH–17TH CENTURIES: THE CONCEPT OF A. MARTEL

Abstract. *The article analyses the state of the Polish literary language in the Ruthenian lands of the 16th–17th centuries and substantiates conclusions concerning the influence of Polish civilisation on Ukrainian linguistic consciousness of the period. The paper presents the concept of Antoine Martel – a polyglot Slavist and professor at the University of Lille – whose scholarly legacy significantly influenced the development of Slavic studies. At the same time, attention is given to Martel's debatable thesis about the conscious withdrawal of educated Ukrainians of the Renaissance era from the creation and assimilation of their own literary language under the influence of aesthetically and functionally accomplished Polish literary models, particularly the texts of Jan Kochanowski.*

Martel's ideas are examined within the framework of scholarly debates that acknowledge the erudition and academic competence of the French Slavist but also put forward a number of logical and analytical counterarguments. The article refers to the criteria by which world Slavists and Martel's contemporaries assessed his scholarly work. Special emphasis is placed on the necessity of correlating linguistic and literary tendencies in cultural development with the sociocultural context of the epoch, on viewing linguistic influences as a nonlinear process that presupposes the dialogical nature of cultures, and on the need to analyse a wide and representative corpus of texts.

Consequently, the complex issue of contacts among the literary languages of the Slavic nations gave rise to polemics among eminent scholars, in which concepts, methods of textual analysis, and historical-cultural arguments were articulated.

Key words: Polish literary language; concepts of literary language development; Ruthenian language; Slavic literary languages; Polish civilisation; Polish Baroque literature; A. Martel.

Information about authors: Rostyslav Radyshevskiy, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology, professor, head of the department of Polish studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv; Larysa Shevchenko, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Stylistics and Language Communication, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: rostyslav.r58@gmail.com; style_m_k@ukr.net

Rostysław Radyszewskij

Łarysa Szewczenko

POLSKI JĘZYK LITERACKI NA ZIEMIACH RUSI W XVI–XVII WIEKU: KONCEPCJA A. MARTELA

Abstrakt. Artykuł analizuje stan polskiego języka literackiego na ziemiach ruskich XVI–XVII wieku i uzasadnia wnioski dotyczące wpływu cywilizacji polskiej na świadomość językową Ukraińców badanego okresu. W tekście przedstawiono koncepcję Antoine’a Martela – slawisty-poligloty, profesora Uniwersytetu w Lille – którego spuścizna naukowa wywarła znaczący wpływ na rozwój slawistyki. Jednocześnie omówiono dyskusyjne twierdzenie Martela o świadomym odsunięciu się wykształconych Ukraińców epoki Renesansu od tworzenia i przyswajania literackiego języka własnego narodu pod wpływem estetycznie i funkcjonalnie doskonałych wzorców piśmiennictwa polskiego, w szczególności dzieł Jana Kochanowskiego.

Tezy Martela analizowane są w kontekście debat naukowych, które z jednej strony oddają należne uznanie erudycji i kompetencji badawczych francuskiego slawisty, z drugiej – przedstawiają szereg argumentów logicznych i analitycznych niezgodnych z jego stanowiskiem. Artykuł odwołuje się do kryteriów oceny dorobku naukowego Martela stosowanych przez slawistów światowych oraz jego współczesnych. Szczególną uwagę zwrócono na konieczność powiązania tendencji językowo-literackich z

kontekstem społeczno-kulturowym epoki, potrzebę ujmowania wpływów językowych jako procesu nieliniowego, co pociąga za sobą dialogiczność kultur, oraz na konieczność analizy szerokiego i reprezentatywnego korpusu badanych tekstów.

W konsekwencji złożona problematyka kontaktów języków literackich narodów słowiańskich wywołała polemikę wybitnych uczonych, w której przedstawiono koncepcje, metody analizy materiału tekstowego oraz argumentację historyczno-kulturową.

Słowa kluczowe: polski język literacki; koncepcje rozwoju języków literackich; język ruski; języki literackie Słowian; cywilizacja polska; literatura barokowa polska; A. Martel.

Informacje o autorach: Rostysław Radyszewskij, akademik Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, doktor habilitowany, profesor, kierownik Katedry Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Narodowego Uniwersytetu imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie; Łarysa Szewczenko, członek korespondent NAN Ukrainy, doktor nauk filologicznych, profesor, kierownik Katedry Stylistyki i Komunikacji Językowej, Instytut Filologii, Uniwersytet Kijowski im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: rostyslav.r58@gmail.com; style_m_k@ukr.net

Із 40-х років XX століття світова наука зазнає виразного впливу ідей американського антрополога А. Кребера [11], який запропонував нове розуміння цивілізаційного розвитку, в якому домінують поняття реальної культури і культури цінностей. На противагу обмеженості історичного методу Ф. Боаса, коли вивчення культури розглядається в домінантах синхронії та статички, А. Кребер зосереджує аналіз на «стилістичному підході» до типології культури, а також еволюційному, «циклічному» розвитку цивілізації, що термінологізується в американського антрополога аналітичним за структурою номеном «конфігурацій культурного росту» [6, с. 40].

Уже в минулому столітті, отже, актуалізуються дослідницькі парадигми, в яких мова аналізується у зв'язку з усіма аспектами людської культури і відповідно формується проблематика сучасної культурної антропології. Поліваріантна сукупність форм людської цивілізації – культура – представлена мовою як найбільш репрезентативним рівнем, дотичним до інших множинних культурних систем, в різних кореляціях суміжним із ними, взаємозалежним і зумовленим. Відтак набуває особливого значення аналіз відношень мови – історії, мови – соціуму, мови – психічної та інтелектуальної еволюції, мови – матеріальної культури, міжмовних впливів і перспектив розвитку словесної культури.

Антуан Мартель – французький мовознавець початку ХХ століття – сформулював ідеї і докладно аргументував їх у головній праці свого наукового життя «Польська мова в руських землях. Україна та Біла Русь 1569-1667» [13]. Фактично, праця А. Мартеля з'являється в одному часі культури з концепцією А. Кребера (А. Мартель передчасно пішов із життя у 1931 році – опрацювання теоретичних засад ідей А. Кребера відносимо на 40-і роки цього ж століття). В іншій термінології, ніж у американського антрополога культури, і на конкретно-історичному матеріалі, А. Мартель розглядає основоположні принципи циклічного розвитку цивілізації, передусім статусу, домінантного розвитку і реальних конфігурацій культурного росту польської мови в русинських землях ХVI-ХVII століть.

Зауважимо на «ерудиції, повній неупередженості та аналітичності французького славіста» [8, с. 128], що як преамбулу до аналізу текстів А. Мартеля засвідчують його дослідники й опоненти: йдеться про ґрунтовне знання джерельного матеріалу, передусім із Галичини, Підляшшя, Полісся, Холмщини та Волині; чітких хронологічних меж, в яких проаналізовано функціонування польської мови в русинських землях; конкретика історико-соціальних явищ, які безпосередньо впливали на поширення і функціонування польської мови в Україні; аналітичних висновків щодо входження польської мови в коло культурного простору Європи ХVI-ХVII ст. і просвітницької місії, що супроводжувала цю слов'янську мову на східних землях; полеміки щодо впливів польської мови на русинську (українську) мову і навпаки – впливів русинської (української) мови і в цілому культурного середовища на польську мову.

А. Мартель аналізує вплив і значення польської мови для русинів у категоріях цивілізаційних, коротко звертаючись у Вступі своєї монографії до розквіту культури Київської Русі та подальшого неоднозначного розвитку русинських земель у конкретних історико-цивілізаційних обставинах.

На думку А. Мартеля, ситуацію в дослідницькому періоді можна схарактеризувати як переважання польської мови в русинських землях та Білій Русі, як витіснення мови русинів без застосування методів тиску з причини того, що греко-православна культура залишалася осторонь

епохи Відродження, що так бурхливо розвивалася в Польщі за часів М. Рея та Я. Кохановського. Теза дискусійна як абсолютне твердження. Безумовно, вплив польської мови у XVI-XVII ст. на руських землях був потужним і незаперечним. Вже з XIV ст., з першої Литовсько-Польської унії (1386 р.), впливи польської мови значно ширяться серед русинів. Так, урядові канцелярії Литовсько-Руської держави пишуть вже не тільки руською, але й польською мовою. Церковнослов'янська мова вже не може термінологічно і жанрово забезпечити ділову комунікацію, і тоді польська мова стає донором для русинів у цій сфері.

Актова мова (канцелярська) стала домінантним провідником польських впливів до живої народної мови русинів, і вже з половини XV ст. урядовою мовою стає латинська, а пізніше – польська. Трансформація суспільних настроїв, особливо в колі освічених людей, досягає того рівня, що вже в 1565 і 1568 рр. підляські послы звертаються до сеймів, аби з великокняжих канцелярій писали на Підляшшя лише мовою латинською, або польською, але не руською. Симптоматично, що уряд не прийняв такої пропозиції, не погодився зробити виняток для Підляшшя і зауважив на необхідності спілкуватися і далі мовою руською [3].

А. Мартель фактологічно розглядає ситуацію XVI ст., коли, починаючи з Люблінської унії (1569 р.), польські впливи на українських (руських) землях стають ще інтенсивнішими. У канцеляріях великих міст запроваджується польська мова, застосовується польське право з відповідними канцеляріями, устроєм і практиками. Полонізми називають нові поняття, стани, культурні реалії, стають фактом мови інтелігенції та впливають на формування староукраїнської літературної мови, що народжується всередині XVI ст. під впливом реформації та польського культурного впливу. Дослідники у зв'язку зі сказаним часто згадують мову Крехівського Апостола, його мову як свідчення польських впливів цього періоду руської / української історії культури.

Вже у другій половині XVI ст. знання польської мови українцями було поширеним і сприймалося без будь-якого остракізму. Відомий факт, що князь Костянтин Острозький радив князю А. Курбському перекладати бесіди Івана Золотоустого «лѣпшаго ради вырозумѣнія на Польщизну преложити далѣ» [4, с. 158].

Аналогічна ситуація була й у сфері церковній, й у освітній, хоча переклади, зокрема Святого Письма, були здійснювані різними мовами релігійного вжитку, що пояснюється відповідним релігійним канонам.

Вже у XVII ст. вплив польської мови, її просвітницький потенціал, стають настільки сильними, що у братських школах Львова, Луцька, Києва вчать польської мови і навіть полемічна антикатолицька і антиуніатська література часто пишеться польською. У друкарнях формуються польські шрифти і видаються книги з поширенням православного світогляду польською мовою, як це сталося з «Threnos» та «Lament» (1610 р.) Мелетія Смотрицького, першим виданням Печерського Патерика «Paterikon albo żywoty ss. Oycow Pieczarskich» С. Косова (1635 р.), твором «Teraturgema lubo Cuda, ktore były tak w samym świętocydotwornym Monastyrze Pieczarskim Kijowskim» (1638 р.) Аф. Кальнофойського та ін.

Двомовними стають такі знакові автори, як Й. Галятовський, А. Радивилівський, Петро Могила та інші. У 1653 р. Юрій Немирич видає польською мовою релігійні гімни та молитви. У цей же час (1631 р.), українська шляхта укладає з Петром Моголою угоду про школу і під цією угодою з тридцяти шляхтичів-підписантів більшість ідентифікувала себе по-польськи.

Сусільна комунікація XVI-XVII ст. тяжіє до польської мови, що стає ознакою освіченості, про що в різних оцінних тональностях свідчать сучасники. Зокрема, П. Огілевич, називаючи полонізми «ozdoboju języka Ruskiego» чи автор «Перестороги», який навпаки іронічно зауважує «Якъ Поляцы у свои языкъ намѣшали словъ Латинскихъ, которых южъ и простые люди зъ налогу (з привычки) уживають, такъ же и Русь у свой языкъ намѣшали словъ Польскихъ и оныхъ уживають» [2, с. 229].

Дослідники, зокрема Іван Франко, аналізують ситуацію з домінантним використанням польської мови, особливо поширенням у середовищі уніатського духовенства: «Одним із капризів історичного розвитку на нашій південно-руській території можна назвати факт, що в XVIII в. в західних частих нашої території полонізація українсько-руської інтелігенції поступила була так далеко, що навіть серед руського духовенства ледве сотий умів добре читати по-церковнослов'янськи та розуміти те, що відправляв на богослужінні,

а про світських людей, дрібну шляхту та міщан, що держалися ще русьчини, а особливо про жіноцтво, й говорити ніщо» [1, с. 87].

Наголосимо, науковий доробок А. Мартеля зосереджений на питаннях функціонування саме літературної польської мови в руських землях. Стилiстичний підхід А. Кребера, згадуваний нами, синхронізується в цьому випадку зі структурацією досліджуваного А. Мартелем матеріалу, який поділяється на дві співмірні частини – «*Les faits*» («Факти») і «*Les causes*» («Причини»). Офіційно-ділова комунікація становить один із напрямків розвитку літературного письма. Інший (і найбільш репрезентативний матеріал) – художні тексти в множині жанрів і стильових модифікацій. Я. Янув у відомій рецензії на монографію французького дослідника, зазначає, що явище культурної перемоги польської мови (надзвичайно рідкісне у всесвітній історії) було результатом складної еволюції. Тому А. Мартель, обґрунтовуючи власну концепцію безнасильного поширення польської мови в руських землях (яка є предметом дискусії в антропологів культури) широко звертається до стильової парадигми художньої традиції в руських землях XVI-XVII ст.

Відтак, руське мовне питання виростало з гострих конфесійних змагань по всій Речі Посполитій, але особливо у Великому князівстві і в руських землях періоду Контрреформації. Іновірці першими побачили в східних територіях поле для місіонерської діяльності. До свого арсеналу польської конфесійної літератури вони додавали богословські твори литовською і руською простими мовами. Католики реагували на такі заходи виданням власних катехізисів, житій святих і збірок проповідей для тлумачення Євангелія польською, литовською і руською мовами [5, с. 212]. Так, Петро Скарґа у «Про єдність церкви Божої під одним Пастирем і відступництво греків від цієї єдності» [15] стверджував, що церковнослов'янській мові бракувало гідності, а тому завдяки тільки їй неможливо стати вченим і тому священники часто вдаються за тлумаченням до польської мови. Він виступав за використання польської і руської мов як «апостольських», притому церковнослов'янська вважалася непридатною для культурного вжитку [5, с. 214.]. Якщо польські єзуїти Я. Вуек і П. Скарґа почувалися зобов'язаними видавати збірники проповідей для тлумачення Євангелія і Житій святих польською мо-

вою, щоб протистояти протестантській пропаганді, то М. Смотрицький, навпаки, звернувся до народної мови православних.

Мовну ситуацію, яка склалася в Україні на початку XVII ст., В. Шевчук назвав строкатою і в той же час парадоксальною: «як літературні вживаються славенська, книжна українська, латинська, польська, меншою мірою народна українська та грецька» [7, с. 17]. Автор причиною цього вважав спосіб здобуття тогочасними українцями освіти у латинських, латино-польських, славено-грецьких школах. Парадоксальною цю ситуацію можна назвати тому, що, незважаючи на українсько-польський національний конфлікт і утворення Козацької держави, польська мова, яка мала б зникнути на користь, скажімо, книжної української, навпаки, у другій половині XVII ст. набула найбільшого свого розвитку на українських землях. Наголосимо, що у 1644 році у творі «*Lithos abo kamień z procy prawdy Cekwie świętej ... wypuszczony*» Петро Могила визнавав, що знання грецької і слов'янської мов необхідні русинам у релігійних цілях. Натомість, для політичної діяльності, на його думку, їм були потрібні знання не тільки польської мови, а також і латинської, оскільки мешканці земель Польської Корони використовували її як другу рідну мову. Русини, як громадяни Речі Посполитої, повинні були на той час знати усі мови, без яких вони би не могли виступати ні у Сеймі, ні в судах, ні розумітися з іншими мешканцями Корони чи виступати у політичних справах [14, с. 27.]. Було б дивно, якби русин послуговувався грецькою або старослов'янською у розмовах із сенаторами, або ніде не міг би з'являтися без перекладача і всі би сприймали його як іноземця чи простака. Навіть проблеми віросповідання потрібно було пояснювати тією мовою, якою ставилося питання, переважно латиною і польською. Польська мова відтак все більшою мірою завоювала позиції літературної, що можна простежити на прикладі польськомовних творів, які виходили друком саме з українських друкарень.

До вивчення «етапів конкуренції між трьома літературними мовами русинських країн – слов'янською, латинською та польською – в останній третині XVI ст. та перших трьох чвертях XVII ст.» А. Мартель ставиться прихильно. Адже «духовні стосунки між Україною та Польщею» проєктуються в коло близьких французькому дослідникові ідей

щодо обмежень стосовно католицизму в Східній Європі, а точніше – об'єднання церков Сходу та Заходу» [13, р. 8]. Ґрунтовні покликання А. Мартеля на численні рукописні та друковані джерела підкреслюють і додатково аргументують заявлену автором вихідну позицію концепції – конкурентність літературних мов. Мета була досягнута: пролити світло на все ще маловідому історію давньої слов'яно-візантійської цивілізації в тому великому регіоні, де відбувається зіткнення русинської, литовської та польської цивілізацій: в Білій Русі та Малоросії» [13, р. 8].

А. Мартель чітко і послідовно висловив тезу про те, що «від середини XVII ст. польська мова почала ширитися чимраз сильніше в Україні і Білорусі, витискаючи дотепер тут панівну книжну мову з усіх царин її вжитку, – від ділової мови починаючи і мовою теологічних трактатів закінчуючи» [9, с. 99]. При цьому перехід на польську мову відбувався, на думку французького дослідника, без примусу з боку польської держави, добровільно, «без мовного насильства», хоча вважалося, що польська мова проникла в Україну примусово, прикриваючись плащем реформації чи релігійної унії. Заперечення А. Мартелем цієї думки, поширеної серед науковців XIX–XX ст., було поцінене, зокрема, Я. Яновим [12, с. 190–200]. Польський науковець цілком погодився з автором рецензованої роботи, що представники різних релігій (уніати, католики, протестанти), намагаючись пропагувати свої постулати руською мовою, поступово переконувалися, що їхня діяльність серед православної люду не мала результатів, тому почали писати польською мовою з тим, щоб було легше проповідувати свою ідеологію [12].

Найкраще про поширення і визнання польської мови в українських землях свідчить, на думку А. Мартеля, факт, що навіть православні релігійні діячі звернулися до цієї мови з метою ведення полеміки.

Без сумніву, саме латино-польські впливи були домінуючим фактором виборювання цілісності української барокової культури. Притому, можемо стверджувати про такі впливи на генетичному рівні, головним результатом якого був загальний генеральний загальноєвропейський напрямок розвитку української культури, навіть попри московські впливи за часів занепаду Гетьманської України. Разом із самодостатньою польською культурою України (яка сьогодні є переважно істо-

ричним чинником) саме у боротьбі з латино-польськими впливами за самоствердження постала українська барокова культура – національна за формою як складова частина європейської барокової культури.

Нерідко самі русини брали активну участь в творенні латинсько-польського посередництва. На замовлення українсько-литовських магнатських родів, а також православних, створювалася і розповсюджувалася польсько-латинська література. Під час урочистостей за життя першого захисника православ'я князя К. Острозького наприкінці XVI століття було виставлено латинську «Tragedię Boleslaus Secundus Furenes» Ж. Жакре, присвячену братам Олександрові і Костянтинові [10, s. 175-179.]. В цей час після закінчення Краківської академії при дворі Острозьких з'явився Шимон Пекалід (Пенкальський). Цей «Rutenus factus» на потреби двору опублікував дві латинські книжки – «марсову» поему «De bello Ostrogiano» (1600 р.), на якій виразно позначилась «Енеїда» Вергілія (поема починається подібно: «Arma virosque cano»), а також весільний панегірик на честь подружжя Я. Хербурта і Є. Заславської Острозької – «Epithalamium» (1601 р.). І. Язловецькому, одруженому з Е. Острозькою за лицарські заслуги в обороні Поділля від турків поет К. Вольгази присвятив епос «Hypothesis Illiadi ksiąg Homerowych» (Львів 1598). Це – віршований переклад з латинського переказу гомерівського твору. Так само зробив захисник грецької віри, бунтівник, поет і перекладач з Самбірщини М. Блажевський, який переклав на польську мову продовження «Енеїди» і видав під назвою «O Aeneaszu trojańskim księga trzynasta» (Про Енея троянського тринадцята книга) (1606 р.). Він також опублікував збірник «Setnik przypowieści uciesznych» (Сотня потішних повісток) (1608 р.), який складався з перекладів казок італійського автора Джована Марії Вердізотті. Можна вважати, що ці і подібні твори були латинськими чи польськими версіями античних або середньовічних текстів, чи теж ренесансних, і були адресовані для широкого кола читачів. А. Римша свої твори друкував в Острозі і Вільні. Рідному читачеві він представив польською мовою твір Анзельма Поляка (виданий латинською в Кракові в 1512 р.) під назвою «Chorographia albo topographia, to jest osobliwe opisanie ziemi Świętej» (Хорографія або топографія, тобто особливий опис Святої землі) (1595 р.).

А. Мартель, в цьому контексті, наголошував, що польська культура поступово витісняла церковнослов'янщину, бо остання була осторонь ренесансного руху. Висновок науковця був переконливим: наші церковнослов'янзатори, – підкреслював він, – в дійсності самі сприяли остаточному перериванню процесів нормального розвитку літературної мови, сприяли висушуванню літературної мови і тим самим проти своєї волі готували ґрунт для дальшого посилення полонізації. В XVI–XVII ст. українська мова засвоїла багато полонізмів, але наявність таких, ледве чи можна вважати за ознаку штучності тогочасного «койне». З українською літературною мовою тоді справа не була такою трагічною, як це уявлятиме той, хто прочитає книжку А. Мартеля. На цьому наголошував Ю. Шевельов у рецензії на вказану працю. Полонізація в ті часи мала не загально-національний, а становий характер. Українські соціальні низи виявили велику стійкість супроти польської мови як такої (приймаючи, звичайно, чимало окремих лексичних позичень). Сам А. Мартель мимохідь зауважував, що українське козацтво і селянство не тільки зберегло свою мову, а навіть розчинило в собі польських колонізаторів своєї території. А найголовніше, що на цю добу припала велетенська за розмірами колонізація Центральної, Східної і частини Південної України, яка привела кінець-кінцем до витворення там нових українських говірок синтетичного характеру [9, с. 99-107]. Ю. Шерех, аналізуючи концепцію А. Мартеля, поділяє думку про те, що від середини XVII століття польська літературна мова поширюється в Україні й Білорусі, витискаючи дотепер панівну книжну мову з усіх сфер її вжитку – від ділової до теологічної [9, с. 99-107]. А. Мартель водночас неодноразово підкреслює, що, на його думку, перехід на польську мову відбувається без примусу, хоча в науковців XIX–XX ст. зустрічаємо й іншу тезу: польська мова активно поширюється в «руських землях», разом із поширенням ідей реформації та релігійної унії.

У контексті аналізу концепції А. Мартеля про польську мову в русинських землях наголосимо, отже, на компетенціях автора, пов'язаних із пошуком доказовості та об'єктивації аналізу польськомовної ситуації XVI–XVII ст. Французький дослідник звертається до численних і характерних для досліджуваного періоду творів, присвячених захисту православ'я і

водночас написаних польською мовою, як-от Листи Святого Отця Парфенія, Архієпископа до Петра Могили, Архієпископа Київського, православних єпископів і всього православного духовенства, а також до їхніх світлостей світських, де йдеться про спростування наклепу на східну церкву, авторства ченців Києво-Печерської лаври польською мовою.

Звертаючись до наукової творчості А. Мартеля, дослідники формують питання, що виникали в час обґрунтування концепції про польську літературну мову в русинських землях XVI-XVII ст. та залишаються дискусійними на початку нового тисячоліття. Це питання впливів і пограниччя мов та причин екстра- й інтралінгвальних, що впливають на динаміку їх розвитку. Питання стадіальності літературних мов у контексті цивілізаційних викликів; питання об'єктивації оцінки, що характеризує інтелектуальний і функціональний статус літературної мови; можливість різних інтерпретаційних методологій в дослідженнях складних явищ перехрестя культур й історичних реалій та ін. Концепція А. Мартеля по суті і розглядає конфігурацію культурного росту слов'янських мов в циклічному розвитку цивілізацій Європи XVI-XVII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азбучна війна в Галичині 1859 р. // Записки НТШ. 1913, т. 114, с. 87.
2. Акты относящиеся к истории Западной России, Спб., Т. IV, 1851. С. 229.
3. Грушевський М. Історія України-Руси, 1907. Т. VI. С. 248-249.
4. Сказанія кн. Курбского. Спб. 1842, т. II. С. 158.
5. Фрік Девід А. Мелетій Смотрицький і руське мовне питання / Перекл. О. Савко // ЗНТШ. 1992. Т. ССXXIV. С. 210-229.
6. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. Київ: ВПЦ «Київський. університет», 2001.
7. Шевчук Валерій. Мова і витворення культурних та духовних цінностей (XVII – XVIII ст.). 1996.
8. БЕО. Kronika polsko-ukraińska // Kultura, 1952, № 5, s. 128-130.
9. Шерех Юрій. Польська мова в Україні в XVI-XVII ст. (Пам'яті Антуана Мартеля) // Україна. / Українознавство і французьке культурне життя. Париж. 1949. Ч.2. С. 99-107.
10. Радишевський Р.П. Польська мова як літературна в Києво-Могилянській академії XVII століття. Студії з україністики. Випуск VI. Лінгвістика. Київ, 2004. С. 166. Anthropology: Culture Patterns & Processes. Harcourt: Brace & World, Inc., 1963

11. Janow J. Polikarp na Rusi, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. III. Warszawa. 1958, s. 190-200
12. Martel A. La langue polonaise dans les pays ruthenes. *Ukraine et Russie Blanche 1569–1667. Travaux et memoires de l'Universite de Lille*. Lille, 1938.
13. Ševčenko I. Różne oblicza świata Piotra Mohyły // *Ukraina między Wschodem a Zachodem*. Warszawa, 1997. S. 19-44.
14. Skarga Piotr. O jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu. Wilno. 1577.

REFERENCES

1. The Alphabet War in Galicia in 1859 [Azbuchna viina v Halychyni 1859 r.] // *Notes of the Shevchenko Scientific Society [Zapysky NTSh]*. 1913, t. 114, s. 87
2. Acts relating to the history of Western Russia, St. Petersburg, Vol. IV, 1851, p. 229.
3. Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus [Istoriia Ukrainy-Rusy], 1907. Vol. VI. P. 248-249.
4. Skazaniia kn. Kurbskoho. St. Petersburg, 1842, vol. II. p. 158.
5. Frick David A. Meletius Smotrytsky and the Russian Language Question [Meletii Smotrytskyi i ruske movne pytannia] / Translated by O. Savko // *ZNTSH*. 1992. Vol. SSXXIV. p.210-229., p.212
6. Shevchenko L.I. Intellectual evolution of Ukrainian literary language: theory of analysis [Intelektualna evoliutsiia ukrainskoi literaturnoi movy: teoriia analizy]. Kyiv: VPC «Kyiv's'kyj universytet», 2011.
7. Shevchuk Valeriy. Language and the Creation of Cultural and Spiritual Values (17th – 18th Centuries) [Mova i vytvorennia kulturnykh ta dukhovnykh tsinnosti (XVII – XVIII st.)]. 1996. p.17
8. BEO. Kronika polsko-ukraińska // *Kultura*, 1952, № 5, s. 128-130.
9. Sherekh Yuriy. Polish language in Ukraine in the 16th-17th centuries. (In memory of Antoine Martel) [Polska mova v Ukraini v XVI-XVII st. (Pam'iaty Antuana Martelia)] // *Ukraine. / Ukrainian studies and French cultural life*. Paris. 1949. Part 2. P. 99-107.
10. Радишевський Р.П. Польська мова як літературна в Києво-Могилянській академії XVII століття. Студії з україністики. Випуск VI. Лінгвістика. Київ, 2004. С. 166. *Anthropology: Culture Patterns & Processes*. Harcourt: Brace & World, Inc., 1963
11. Janow J. Polikarp na Rusi, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. III. Warszawa. 1958, s. 190-200
12. Martel A. La langue polonaise dans les pays ruthenes. *Ukraine et Russie Blanche 1569–1667. Travaux et memoires de l'Universite de Lille*. Lille, 1938.
13. Ševčenko I. Różne oblicza świata Piotra Mohyły // *Ukraina między Wschodem a Zachodem*. Warszawa, 1997. S. 19-44. s.27
14. Skarga Piotr. O jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu. Wilno. 1577